

Готфрід Федер – «невдалий економічний паладин» фюрера

Інтерес до проблеми вивчення генези німецького варіанта фашизму виник серед науковців світу відразу після зародження цього явища. На сьогодні історіографія фашизму вже представлена великою палітрою досліджень, причому найбільшу увагу істориків за минулі десятиліття привертала сюжети пов'язані зі створенням масової бази, ідеологічних передумов, власне механізму існування тоталітарної диктатури НСДАП тощо¹. Кількість наукових розвідок вже давно сягнула позначки 40000 позицій. Час існування нацистського панування в Німеччині (1933-1945 рр) – один з найбільш досліджених епізодів німецької історії. У порівнянні з ним, не так багато наукових розвідок присвячено періоду існування націонал-соціалізму в Веймарській Республіці (1919-1933 рр) – періоду, який зі слів Германа Герінга вважається «бойовим часом» НСДАП². Саме тому, в даному дослідженні, автор вирішив зупинитись на біографії одного з провідних нацистів веймарської доби – Готфріда Федера, політичного діяча, якому не знайшлося значної посади у Третьому рейху.

В історіографії присвяченій націонал-соціалізму фігура Готфріда Федера займає окреме, не зовсім визначене положення³. Загальне подання обмежується про нього посиланням на те, що він був пропагандистом "боротьби із відсотковим рабством" й автором (або співавтором) партійної програми НСДАП 1920 р., або того що він був економічним і фінансовим радником Гітлера, що пізніше втратив свій вплив, після того як Гітлер з кінця 20-х років потрапив під крило великих підприємців-монополістів.

Тому, спеціальні дослідження про внутрішній розвиток партії або про відношення А.Гітлера до промислових кругів багато в чому недооцінюють відносини Федера й Гітлера, а також роль Федера в прориві нацистської партії до влади. Через розгляд біографії Федера і його праць, дослідження його специфічної діяльності усередині НСДАП за веймарської доби, ми розглянемо і його ідеологію, і його вплив, як "програмолога нацистської партії".

В перші 30 років свого життя Готфрід Федер мало думав про необхідність політичного виправлення світу, доти поки вперше не

виступив перед громадськістю Мюнхена взимку 1918-1919 рр.

Родом Г.Федер із Франконії. Його дід і його батько, таємні радники й члени місцевого уряду, відносилися до вищих чиновників баварського королівства. Сам Федер народився 27 січня 1883 р. у м. Вюрцбург. Школу закінчив у м. Ансбах. Аж до 1905 р. він вчився у вузах технічного профілю в Мюнхені, Шарлоттенбурзі й Цюріху, де спеціалізувався на досить сучасній спеціальності – залізобетонне будівництво. Лише в 1908 р. він здав врешті-решт дипломний (випускний) іспит та одержав практичний досвід конструктора на одній з будівельних фірм.

Ще в 1901 р. Федер був прийнятий у члени відомого "Корпуса Ізарія", студентського союзу, чия історія на той час перевищувала вже 80 років. З того часу він був відомий, як "завзятий фехтувальник мюнхенської школи", що часто-густо проявляв свій бурхливий темперамент у різних ситуаціях⁴.

З 1908 р. Г.Федер виступав як пайовик, а згодом і керівник мюнхенської філії фірми «Акерман і Ке», що займалась підземним і надземним будівництвом. У наступні роки він будував у Німеччині, Італії й Болгарії пакгаузи, мости й інші великі споруди; після початку Першої світової війни перейшов на склади боєприпасів й ангари для літаків. Саме тоді Федер і його фірма істотно збільшили свій капітал, оскільки при реалізації проектів майже завжди використовували кредити. Вже в цей час, він придбав досвід спілкування з великими банками, й саме з цього періоду виросте його спостереження, а потім переконання-теорія про те, що " в світі панує залізна, невблаганна, безжалісна хватка не персоніфікованої влади грошей, коли з початку бажаний кредит одержуєш, а потім, через будь-яку економічну кризу, винятково в жертву егоїстичним інтересам великого капіталу будеш принесений"⁵.

В 1917 р. він пише статтю "Німецькі солдати-фронтовики компенсують збитки від війни", де він визначає перелік вищих посадових осіб, яких він звинувачує в збільшенні соціальної напруженості й вимагає захистити дрібних власників від розорення.

"Думка позичати під відсотки є сатанинський винахід великого капіталу, вона уможлиблює їм всім вести життя трутнів на шпій в простого народу, висмоктувати всі соки з його роботящих сил, вона поглиблює непереборні протиріччя (контрасти), класову ненависть і породжує з війни громадян за гроші громадянську війну", от що написав Федер в день капітуляції Німеччини в листопаді

1918 р., а потім розвиваючи ці ідеї далі, він в 1919 р. видав на свої гроші навіть брошуру – “Маніфест знищення відсоткового рабства”⁶.

Це була еkleктична економічна теорія, ядро якої становила вимога “звільнитися від відсоткового рабства” через ліквідацію всіх процентних зобов’язань і за допомогою також націоналізації банків і бірж, ускладнена зовсім випадковими поверхневими міркуваннями про світову матерію взагалі. Під час Листопадової революції 1918-1919 рр., представники середнього прошарку з жахом для себе відкривали недостачу товарів, дорожнечу цін, безробіття й інші наслідки війни, і бачили порятунок від політичної й соціальної революції в боротьбі із соціалістичними партіями. Саме тут вступав у гру клич Федера “Геть відсоткове рабство” як бойовий пароль т.зв. “третього шляху” між капіталізмом і марксизмом до “національно орієнтованого німецького варіанта соціалізму”⁷.

Федер виступав не проти капіталу й приватної власності, скоріше бажав він щоб вони обоє зберігали індивідуальні досягнення й соціальні зобов’язання й щоб держава пропонувала перевагу тим виробникам, де дотримується боротьба за благополуччя всього суспільства. Федер навіть зближається з антисемітськими колами “фьолькише”, які з кінця ХІХ ст. повторювали гасла про “капітал, що привласнює” й “капітал, що творить”. Цю ідею він запозичить саме у них. У викладі Федера до першого буде віднесені торгівля й фінансовий капітал - наприклад статок Ротшильдів - єврейської родини, чії гроші запустили “свої щупальця” у різні країни світу.

На противагу цьому Федер прагнув не робити гроші самоціллю, а використати їх як економічний інструмент. Спеціально для німецької національної індустрії він вводить у широкий обіг термін “капітал, що творить”, який, на його думку, повинен бути підконтрольним державі й самовіддано служити останньому. В Німеччині, де повно “міжнародних державних коштів”, Федер вимагає негайно відмовитися від усіляких позик взагалі. Саме в цьому він бачить єдину можливість виправити фінансову ситуацію в Німеччині, що потім повинно було привести Німеччину до перемоги у майбутній війні. Але не пізніше, ніж Німеччина у своїх розрахунках звільнитися від інтернаціонального процентного рабства. Благодатним наслідком боротьби за “звільнення від відсоткового рабства” Федер вважав не стільки здобуття фінансової незалежності,

скільки зниження рівня соціальної напруженості всередині націй.

Згідно із цією тезою, що суперечила вченню про класову боротьбу "німецького соціалізму", Федер проголошував тезу - "Робітники й роботодавці повинні прислухатися один до одного". Уже перші його публічні виступи привели Федеру до розуміння того факту, що він не в змозі почати фінансову реформу, не заснувавши при цьому новий політичний рух із претензією на універсальні дії. Федер позначив свою брошуру як "Маніфест", свідомо як би наслідуючи "Комуністичному маніфесту", позначивши цим прагнення усвідомлено конкурувати з марксизмом.

При цьому, для Федеру дистанціювання від марксистської версії антикапіталізму було свідомим. Навпроти, для нього особливо важливу роль грав антисемітизм. Федер експлуатував і тезу про те, що "усвідомленим загальним прикладом влади великого капіталу в долях багатьох народів" є складовою частиною всесвітньої єврейської змови. Тому звичайно маневрування економічними складовими свого навчання й здійснював Федер на антисемітській платформі. Вже взимку 1918/1919 рр. він дійде висновку про те, що тільки "Звільнення від відсоткового рабства" є головним завданням порятунку світу від коренів "світового єврейського зла".

Його теоретичні міркування підштовхують Федеру до заняття політикою. Негайно він вживає заходів в цьому напрямку, прагнучи до конкретних практичних дій.

20 листопада 1918 р. він вручає свою першу докладну записку новому баварському уряду з представників НСДПН і СДПН на чолі із прем'єр-міністром Куртом Ейснером. Без будь-яких наслідків. Федер починає віднині кар'єру публіцистичного бійця - одинака. Але вже в ході 1919 р. він дає задній хід. Зв'язано це з фінансовим погіршенням його особистих справ. В 1920 р. він вимушено здає свій будинок у Мюнхені, а сам з родиною переселяється в маленький недавно побудований будинок у місті Мюрнау на Штаффелзее. Незалежність Федеру як політика відбилася сумно на його матеріальному становищі. Він починає завзято шукати сферу застосування своїх ідей у зв'язку з необхідністю матеріально утримувати свою родину. Все це слабко в'язалося з ідеалістичними міркуваннями, критикою економічної платформи "бонз" республіканських партій і вимогою високих гонорарів за доповіді (лекції).

При цьому його бойові заклики вже у 1919 році зустріли значний інтерес в німецькому суспільстві. Насамперед Федер на-

магався впливати в двох напрямках. Він розгорнув регулярну публіцистичну діяльність і так само завзято виступав, як оратор. При цьому його не бентежило навіть маленьке коло слухачів. В обох випадках він попадав у поле зору руху "фюлькіше" з його численними угрупованнями – в Мюнхені 1919-1920 рр. їх було більш ніж дві дюжини. Саме у їхньому середовищі знайшли живий відгук його "Маніфест" й "Державне банкрутство - порятунок" – дві брошури, видані за рахунок автора. Саме в цей період Федер входить у контакт із "Суспільством Туле" і з письменником – антисемітом Дитріхом Еккартом. Дещо згодом, обоє ці елемента в ранній історії НСДАП зіграють свою роль.

У відділі преси новин і пропаганди корпусу рейхсверу №4 – вищої військовій інстанції в Баварії, Федер обіймає посаду референта, також керує заняттями по навчання курсантів, які покликані були давати відсіч поширенню соціалістичних ідей в армійському середовищі.

Єфрейтор Адольф Гітлер, який в червні 1919 року потрапив на ці курси, зробив на Федеру відразу велике враження. Вже на першому занятті, пояснюючи початок свого політичного курсу, Федер знайшов в Гітлері одностудця, більше того Гітлер стояв на прямих антисемітських позиціях. 16 вересня 1919 року в письмовому рефераті про "єврейське питання" Гітлер поставив перед Федером проблему ідентифікації "позичкового капіталу" – лихварства і єврейства, написавши: "Їх (євреїв) влада є влада грошей, у формі відсотків вони смочуть життєву силу з народу протягом століть, і сьогодні це демонструють самі сумні наслідки"⁸.

Через чотири дні їхні шляхи перетнулися знову на зборах ДАП, де Федер виступав зі своєю улюбленою темою. Незабаром обоє вони вступають у ДАП. Потім їх доля значно розрізняється. В той час як А. Гітлер з початку у ДАП, а потім у НСДАП здобував політичний вплив і вагу, поступово зайнявши місце пропагандистського лідера й "мотора" партії, Федер залишився на позиції стороннього спостерігача. Він цікавиться нацистською партією винятково як платформою для проведення в життя своїх теоретичних ідей. Його контакти із НСДАП обмежуються в 1920-1921 рр. проголошенням промов на Мюнхенських партійних зборах. Все-таки містить "25 пунктів" – програма НСДАП від 24 лютого 1920 р., у двох пунктах його вимоги: "10. Першим обов'язком кожного громадянина повинна бути творча, духовна або фізична діяльність. Дія-

льність окремого індивідуума повинна бути не в суперечності з інтересами співтовариства, повинна приносити благо всім; 11. Скасування нетрудового доходу. Звільнення від відсоткового рабства".

Саме завдяки наявності в програмі даних вимог, і узгодженості їх з іншими економічними пунктами, Г.Федер стає в один ряд з іншими авторами партійної програми - поруч із А.Гітлером й "засновником" партії Антоном Дрекслером⁹. Те, що пізніше Федер говорив про відсутність прямого співавторства, у принципі не мало великого значення. Справа в тому, що в цей же час Федер вирішив піти по окремому своєму шляху. У січні 1920 р. він заснував "Німецький бойовий союз за волю від відсоткового рабства". Вже в 1920 р. він провів 30 окремих від націонал-соціалістів зборів, де виступав як основний оратор. Його діяльність серед подібних організацій "фьолькіше" у рейху й в Австрії мала лише досить відносний успіх.

Але в пряму конкуренцію із НСДАП вступив Федер лише наприкінці 1920 р., коли він спробував купити для своєї організації "бульварний листок" газети "Фьолькіше Беобахтер". Але Гітлер і Дрекслер зуміли його випередити. Саме тоді Дрекслер написав Федеру, що він сподівається "що Ваші ідеї є й наші ідеї, і залишаться такими й далі"¹⁰.

Починає із цього часу збільшуватися дистанціювання між Федером і НСДАП. Поступово Федер губить своїх послідовників і вже в 1922 р. повертається в лоно НСДАП, не проявляючи своєї втім колишньої активності.

На першому партійному з'їзді в січні 1923 р. він виступав серед інших почесних гостей прямо після Гітлера, про те, що є три основні грядущі ідеї в Німеччині - соціалізм, націоналізм, антисемітизм – і далі проповідував, що "в основі фінансово-політичної програми нацизму" лежить "розуміння необхідності боротьби з ярмом відсоткового рабства"¹¹.

В новій ситуації, сформованій в НСДАП, Федер з його надмірною зарозумілістю втім вже не грав великої ролі. Але Федер в розмовах продовжував і далі затверджувати, що він запрограмував НСДАП на "національну революцію". В серпні 1923 р. у розмові з А.Гітлером Федер помітив: "Зараз ось вже протягом місяця працюю над моєю новою книгою, книгою в якій буде описано все держбудівництво майбутньої націонал-соціалістської держави". Для Федера було важливо, щоб із самого початку його праця "Німецька

державна на національному й соціальному фундаменті" (з підзаголовком "Новий шлях держави, фінансів й економіки"), "служила у значній мірі ідеалом для всієї партії"¹².

Федер наполегливо жадав від Гітлера утворити заради найважливішої спільної роботи "духовний генеральний штаб" і до його порад прислухатися.

В короткій відповіді, яку Федер майже відразу отримав, А.Гітлер визначив його книгу прямо як "Катехізіс" нацистського руху, крім того призначив Федеру 8 листопада 1923 р. під час "півного путчу" "міністром фінансів", і на перший погляд лише позитивно оцінив його ідеї в "Майн Кампф", надрукованої в 1925 р. Але це згодом не мало практичного значення.

Втім пізніше, коли Федер претендував на якусь винятковість свого положення, А.Гітлер і йому й всім іншим "теоретикам" із претензією на особливе положення відповідав: "Будь-яка й навіть найкраща ідея може бути небезпечна, коли вона перебільшує власне значення, насправді є простий засіб досягнення мети - для мене й для споконвічних націонал-соціалістів існує одна лише доктрина: Народ і Батьківщина"¹³.

В цьому, у зв'язку з різними підходами до майбутніх перспектив НСДАП, утворилася дистанція між Гітлером і Федером, яка і надалі зберігалася в їхніх відносинах. І надалі Федер залишався в партії лише як відвертий "теоретик", що проповідує свій варіант шляху, своє навчання всередині НСДАП, але без видимого практичного впливу на керівництво партії, на нацистську стратегію й тактику.

Якої-небудь офіційної партійної посади з чітко обкресленими завданнями й повноваженнями, Федер після відродження НСДАП у лютому 1925 р. не одержав, хоча з 1924 по 1936 рр. він був депутатом рейхстагу, спочатку за списками "фюлькіше", а потім НСДАП. При чому він активно використовував парламентську трибуну, як плацдарм для проголошення вже на всю Німеччину промов і клопотань на користь "звільнення від відсоткового рабства" й у цьому зв'язку брав участь у нацистських партійних заходах. Як депутат рейхстагу він мав право безплатного проїзду по Німеччині, і активно це експлуатував у власній пропагандистській діяльності. Так протягом лише 1926 р. він виступив привселюдно на 107 відкритих партійних зборах¹⁴.

Певною мірою, якби в нагороду за його активність, Гітлер

доручив йому в Бамберзі в 1926 р. - "Берегти програмні основи", втім без яких-небудь конкретних повноважень.

Гітлер означив Федера, як єдиного у своєму роді "Програмолога Руху" і відтепер саме його так і називали в партійній пресі й в оголошеннях перед публічними зборами НСДАП. Після цього Федер займається виданням серії письмових робіт націонал-соціалістських авторів, назвавши її "Націонал-соціалістською бібліотекою". Саме цим він, як редактор видання і займається з 1927 р.¹⁵.

В цілому, вже з 1926 по 1928 рр., припиняється сприятлива партійна кар'єра Федера. Він був, як оратор – повністю затребуваний; його коментарі до партійної програми на Нюрнберзькому з'їзді партії 1927 р. були видані як зошит №1 Націонал-соціалістської бібліотеки, і до лютого 1929 р. витримали вже 5 видань. Його робота "Німецька держава" наприкінці 1928 р. вийшла загальним тиражем 20 тис. екземплярів.

У найближчому майбутньому, втім, положення Федера було не настільки радісним. Справа в тому, що в рамках партійних організацій у нього все ще не було певного місця, навколо якого він би міг групувати своїх потенційних прихильників. Наприкінці 1928 р. буквально з його рук забирають видавництво 4 південно-німецьких окружних нацистських газет. Його ще більшим фіаско було те, що через три роки в умовах «великої депресії» Федер втратив залишки особистого майна.

Надія на місце гауляйтера округу "Гессен – Дармштадт" потерпіла крах на рубежі 1932-1933 рр., так само, як і на пост міністра пошти в "вільній державі" Гессен.

В рамках оргструктури імперського керування НСДАП з 1930 р. Федер отримав виняткову посаду окремого службовця в апараті фюрера, потім з листопада 1931 р. він був призначений керівником "Імперської економічної ради". Це призначення було свого роду порожнім звуком, тому що, вона, по-перше, не мала повноважень, і, по-друге, Федер був чи не єдиною людиною, яка у неї входила. Справа ще й у тім, що до цього моменту А.Гітлер вже перейшов на сторону захисту представників великого капіталу, тієї самої впливової групи в суспільстві, із чиею допомогою він розраховував пройти шлях до досягнення легальної політичної влади, тому пропозиції Федера "як нам упорядкувати Німеччину" були йому більше не потрібні.

Після цього, Федер був вже, якби поза "великою грою" в політиці. Із травня 1933 р. до приходу в крісло міністра імперської економіки Ялмара Шахта в серпні 1934 р., Федер виконував обов'язки держсекретаря цього відомства. Потім виконував обов'язки одночасно і рейхскомісара по справах переселенців й голови Націонал-соціалістського союзу німецьких техніків (інженерів).

З листопада 1934 р. і до своєї смерті в 1941 р. він уже був взагалі поза політикою, як фахівець у справах переселенців, міського будівництва й дизайну в Берліні. З 1936 р. викладав ряд курсів у Вищій технічній школі Берліна. Помер Готфрід Федер у власному будинку в м. Мюрнау 24 вересня 1941 р.

Література:

1. Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus. – Köln, 1995. – 1428 s. (описано 20 000 досліджень – О.Д.); Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus. – Darmstadt, 2000. – 2 Bd. (описано 37 000 позицій літератури – О.Д.).
2. Guring G. Reden und Aufsätze. – München, 1934. - 391 s.
3. Tyrell A. Gottfried Feder and the NSDAP // The Shaping of the Nazi State (Hrgs. D. Stachura). – L., 1978. – S.48-87.; Die braune Elite. 22 biographische Skizzen (Hrgs. R. Smelser). – Darmstadt, 1990. – S.28-40. ua.
4. Herrmann A.R. Gottfried Feder. Der Mann und sein Werk. – Leipzig, 1933. – S.12.
5. Ibid. – S.32.
6. Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе. – М., 2005. – С.526.
7. Гинцберг Л.И. Ранняя история нацизма. Борьба за власть. – М., 2004. – С.27.
8. Die braune Elite. 22 biographische Skizzen (Hrgs. R. Smelser). – Darmstadt, 1990. – S.31.
9. Гинцберг Л.И. Там само. - С.27.
10. Hale O.J. Gottfried Feder calls Hitler to order: an unpublished letter on Nazi Party affairs. // Journal of Modern History. – 1958. - № 30. – S.362.
11. Zelnhefer S. Die Reichsparteitage der NSDAP in Nürnberg. - Nürnberg, 2002. – S.20-25.
12. Tyrell A. Gottfried Feder and the NSDAP // The Shaping of the Nazi State (Hrgs. D. Stachura). – L., 1978. – S.56.
13. Op.cit. – S.59.
14. Feder G. Die Juden. – В., 1933. – S.87.
15. Weiß H. Personen Lexikon. 1933-1945. – F.a.M., 2002. – S.120.